

En bygdedräkt för Aspeland

Inger Frank & Göran Stålbom

Särtryck ur Virserums hembygdsbok 2017
utgiven av Virserums Gille i Stockholm

VIRSERUM **HEMBYGDSBOK 2017**

Folkakolan 175 år • Konstnären på Densö • Industrins
utveckling • Systrarna som styrde Bröderna Johanssons
• Min barndoms Björnöström • Biskopen från Virserum

En bygdedräkt för Aspeland

MIMMI BRESÄTER OCH HENNES MAN Einar, ordförande i Virserums hembygdsförening, ställde sig på 1930-talet frågan om det funnits någon folkdräkt i Virserum. På andra sidan länsgränsen hade Östra häradsdräkten då fått stor uppmärksamhet. Den fanns att köpa hos Hemslöjden i Jönköping.

Fanns det en liknande tradition i Virserum? Det hoppades hembygdsföreningen och den lokala Vitabandsavdelningen. De ville om möjligt få till stånd en dräktrekonstruktion. Hillevi Svensén från Mörlunda tog kontakt med Nordiska museet och Skansens klädkammare. Alice Danielsson i Linköping letade i Landsarkivet efter uppgifter.

I hembygdsföreningens egna samlingar fanns några hättor och västar. Nordiska museet hade två hättor, två livstycken och ett förkläde från 1700- och 1800-talets Virserum. Dessutom hade de ”andra delar av sådana gamla dräkter från övriga socknar i Aspelands härad”. Men detta ansågs inte tillräckligt för att få fram en verkligt stiltrogen dräkt. Man vädjade om hjälp i ortspressen.

År 1940 erbjöd sig Louise Hagberg, etnolog på Skansens klädkammare, att ta fram ett förslag till dräkt genom att sammanföra olika klädesplagg från Aspelands härad. Rekonstruktionen byggde dels på beskrivningar i bouppteckningshandlingar och annat, dels på några livstycken och ett antal bindmössor i förening med muntliga uppgifter. Jönköpings hemslöjd vävde därefter tyg och sydde upp förslaget år 1944. Detta granskades samma år av Skansens klädkammare och godkändes av hembygdsföreningen som en ”Aspelands häradsdräkt” – underlaget var hämtat från olika platser i häradet.

Dräkten kompletterades 1950 med dels ett halskläde, dels ett krönt hjärt-

Gulli Andersson och Gösta Lindström i Aspelandsdräkt. På 1930-talet hade en rekonstruktion av dräkten påbörjats, kvinnodräkten presenterades 1944, mansdräkten 1955. Östra härads dräkt hade fått stor uppmärksamhet på 1920-talet och de två grannhäradernas dräkter har likheter. Dels har närheten i äldre tid påverkat, dels kan rekonstruktionen av Aspelandsdräkten ha inspirerats av Östra häradsdräkten. (Foto: Hembygdsföreningen)

format smycke i silver med sex hängande löv. Smycket hade utformats av Gösta Lindström och år 1951 godkännts av landsantikvarien Manne Hofrén på Kalmar läns museum. Det tillverkades av ciselören Sonja Johansson, Näshult och senare av guldsmeden Tomas Bern i Virserum.

En vävcirkel som NTO anordnade 1951 vävde och sydde de första arton exemplaren av kvinnodräkten. År 1955 fanns den i omkring 30 exemplar. Kvinnodräkten fick genom ett misstag olika utföranden. Den som salufördes genom Hemslöjden i Kalmar den första tiden överensstämde inte med den ursprungligen rekonstruerade originaldräkten, som numera finns i Virserums hembygdspark.

EN ASPELANDSDRÄKT FÖR MÄN kom snart att efterfrågas av folkdanslaget. Hembygdsföreningen kontaktade därför läns museerna och Nordiska museet, men resultatet var magert. Målilla hembygdsförening hade ett flertal äldre västar, men mest gav den beskrivning på en folklig högtidsdräkt från Tvetas socken, som Hillevi Svensén bidrog med.

Ann-Sofi Lindsten, etnolog i Kalmar, anlätades av hembygdsföreningen

Till dräkten hör en vacker ljusblå eller gulgrön (lindblomsfärgad) bindmössa i siden med broderier och tillhörande stycke av tyll med knypplad spets. När Christina Zaar broderat sin mössa skickades den till hemslöjden i Kalmar för att formas. (Foto: Björn Axel Johansson)

Kalmar spelmän med skräddarmästare Jonas Öberg i spetsen. Han hade ett samarbete med Kalmar läns hemslöjd, varifrån dräkten kunde beställas. Dräkten kompletterades senare med en lång blå rock och hatt eller mössa. Aspelanddräkten användes av Virserums folkdanslag, som startades 1955, och senare även av Aspeland folkdansgille i Målilla, som var mycket aktivt under 1970- och 1980-talen.

År 1975 började Majvor Andersson och Gudrun Munther dansa folkdans i Målilla och blev intresserade av Aspelanddräkten. Efter en första utbildning genom gilletts lokala dräktråd och Ungdomsringen, ville de undersöka dräkten närmare. De reste till Nordiska museet för att studera originalet.

De letade skisser och gamla modeller i museets arkiv. De hade ambitionen att göra en egen, mer genuin rekonstruktion och trodde först att hembygdsföreningen inte hade varit tillräckligt noga med detaljerna vid rekonstruk-

som sakkunnig för att bedöma det historiska värdet i de uppgifter som inkom. Vid ett möte i Virserum 1955, där även Gerda Brütte från Kalmar läns hemslöjd och NTO:s folkdanslag var representerade, enades man om en sammanställning av dräkten som deltagarna ansåg vara "mycket lyckad ur alla synpunkter".

På Virserums hembygdsförenings femtonde hembygdsfest år 1955 presenterades den rekonstruerade manliga Aspelanddräkten. På plats fanns även bygdens egen poet Pälle Näver, som bidrog med en ny dikt, "Till Aspeland".

Till folkdansen spelade Kal-

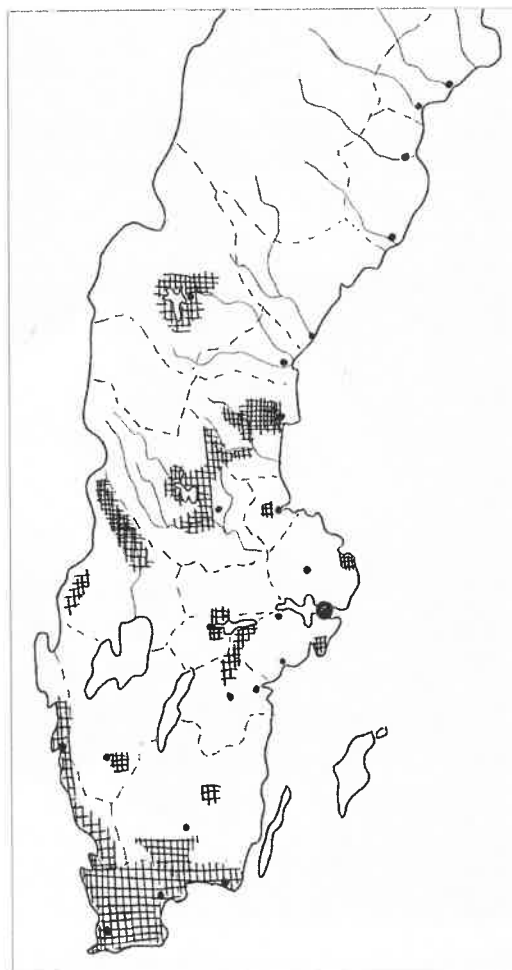
tionen. Men de konstaterade i Oskarshamns-Tidningen 1982 att man aldrig säkert kommer att få veta hur Aspelandsdräkten sett ut. Efter studier av bouppteckningar kunde de konstatera att folk från förra seklet inte hade lämnat så mycket efter sig. Deras slutsats var att "det inte bara finns en folkdräkt från trakten".

Det de hade konstaterat var att den lokalt särpräglade – nästan uniformsartade – dräkttradition som finns i exempelvis Skåne och Siljansbygden inte tycks ha funnits i Aspeland.

I STÖRRE DELEN AV SVERIGE har människor sedan 1600-talet burit moderiktiga kläder. I och omkring städer och orter med livlig handel, sjöfart och marknadsplatser utvecklades aldrig något lokalt dräktskick. Detta har i hög grad gällt nästan hela Kalmar län. Här formades dräktskicket i stället av kontakten med yttrevärldens ständiga nyheter.

Allmogen bar lokalt särpräglade dräkter endast på vissa platser. Det var ofta i bygder långt från vattenleder, kuster och större städer, där berg och skogar skapade avskildhet. Bra interna förbindelser men sämre möjlighet till kommunikation med yttrevärlden gynnade en konservativ dräkttradition. Man varken ville eller tilläts klä sig annorlunda än vad traditionen krävde.

Men konservatismen var ändå inte fri från mode – dräkterna förändrades långsamt. De var visserligen "omoderna" i jämförelse med samtidens aktuella modedräkt men drag från olika äldre modestilar bevarades och blandades med nytt mode och med lokala traditioner och särdrag på ett för dräkten och orten specifikt sätt. Det fanns dessutom visst utrymme för personlig variation.

Karta som visar dräktområden i Sverige. I övriga områden finns inte belägg för en tydlig konservativ tradition av folkdräkter under 1700- och 1800-talet. Det område som är markerat intill Virserum är Östra härad (östra delen av Njudung). (Källa Ulla Centergren)

Den kvinnliga Aspelandsdräkten med det speciella halsklädet som hålls samman med sölja av silver. Randig halvylllekjol i svart, blått, gult och rött. Livstycke i rött halvyllle med mönsterstickningar och skört. Vitt förkläde med myggtjällsränder. Halskläde av oblekt och blekt bomullsgarn med tambursömsbroderier på snibben. (Foto: Tommy Svanström)

En genomgripande förändring för allmogens dräktskick kom i mitten av 1800-talet. Industrialism, frihandel och ökad möjlighet att resa gjorde kläder och industriellt tillverkade textilier till låga priser tillgängliga på landsbygden. Det blev ett hårt slag mot självhushållets dräktkultur som försvann nästan överallt.

UNDER SENT 1800-TAL uppkom därför oro för att äldre folkkultur skulle gå förlorad i industrialismens spår. Man samlade in folkminnen och föremål. Intresset ökade starkt för folklig dräkt, som i nationalromantisk anda fick ny användning. Studenterna i Lund och Uppsala kom från olika orter i landet. De ordnade kostymfester och bar "nationaldräkter" från sin hembygd.

På badorten Särö utanför Göteborg hade många societetsgäster Rättviksdräkt. Kung Oscar II frågade raljant om "kullorna" var äkta eller utklädda. På Solliden bar kronprinsessan Victoria av Baden sin egen "Ölandsdräkt". Samtidigt, 1886, hade Ellen Key grundat Dräkthereformföreningen, en revolt mot tidens franska mode med snörliv

och obekväma, opraktiska och ohygieniska kläder.

Märta Palme-Jørgensen inspirerades av dessa tankar. Under kronprinsessan Victoria hade hon arbetat i allmogedräkt på Tullgarns slott och insett de folkliga dräkternas stora praktiska fördelar. År 1902 grundade hon Svenska Kvinnliga Nationaldräktsföreningen, som ansåg att allmo-

gedräkter borde användas mer i vardagen, men inte som "maskeraddräkter". Medlemmarna uppmanades bära dräkter "från sin födelsebygd". I många bygder saknades en bevarad dräkttradition och föreningen ville motverka "lån från andra bygder". Därför behövdes en neutral dräkt som alla kunde använda.

Med stöd av Karin och Carl Larsson komponerades en hel garderob av dräkter. Den enda som fick spridning var en högtidsdräkt med blå kjol, rött, senare blått, livstykke och gult förkläde med prästkragar. Dräkten kom ur bruk men återupptod på 1970-talet som "Sverigedräkten". Men det var lokalt folkligt dräktskick som sedan tidigt 1900-tal skapade engagemang i landets folkdanslag, hemslöjds- och hembygdsföreningar. Intresset har växlat genom åren men har aldrig varit större än på 1970- och början av 1980-talen, delvis påverkat av tidens "gröna våg". Numera finns omkring 600 bygder som har minst en egen kvinnlig dräkt och omkring 300 som har en manlig.

Söljan, spännet, är ett krönt hjärtformat smycke i silver med sex hängande löv. Smycket utformades enligt traditionell modell av Gösta Lindström. Just det här spännet har Tomas Bern i Virserum tillverkat. (Foto: Björn Axel Johansson)

KÄNDA KONSERVATIVA DRÄKTTRADITIONER har dokumenterats från Hälsingland, Siljansbygden, Södermanland och de "gammaldanska" Skåne och Blekinge men även i Småland, dels i Varend med den välkända Varendsdräkten med göingsk-blekingsk stil, dels i Unnaryd och Sunnerbo samt i Östra härad en halvmil från Virserum.

I övriga landsdelar finns ingen liknande dräkttradition dokumenterad. I många fall finns bara enstaka delar av dräkter bevarade och man kan omöjligt säga om det är tillfällig formgivning eller spår av en mer särpräglad lokal dräkttradition. Ibland finns dessutom risken att bevarat material kan vara påverkat av en entusiastisk persons urval.

De bevarade dräkterna är vanligen högtidsdräkter. Vardagskläderna

Virserums folkdanslag i Aspelandsdräkter framför Tildas stuga i hembygdsparken år 1955. Andra kvinnan från vänster nedtill bär Värendsdräkt. (Fotokälla: Virserum i bild genom 100 år)

slets ut och återanvändes till slut som lappar eller lump. På bevarade teckningar och målningar var människor ofta finklädda, även om de utförde arbete. Därför är vår kunskap bäst om högtidsdräkter. På bevarade fotografier bär kvinnor oftare än män traditionell dräkt. Mäns dräktskick har varit mer påverkat av borgerligt och militärt mode.

Utanför områden med konservativa dräkttraditioner har dräkter därför rekonstruerats utifrån mycket osäkra källor. Genom lång samverkan mellan Nordiska museet, Skansens klädkammare,

Svenska Folkdansringen, läns museer, hemslöjder och hembygdsföreningar har kunskap om dräkthistoria och förvaltning av bygdedräkter som levande kulturarv ökat.

DRÄKTER BRUKAR INDELAS i dokumenterade, rekonstruerade och komponerade, utifrån vilka förebilder som kunnat användas.

Dokumenterade dräkter har bevarade plagg från den tid då de användes traditionellt i ett visst område, vanligen fram till 1850-talet.

Rekonstruerade dräkter har inte original till alla plagg. De har därför rekonstruerats med kunskap om bygdens kultur, bilder, bouppteckningar eller på annat sätt.

Komponerade dräkter skapas för en bygd där man inte har något doku-

Hembygdsföreningen studerade den enda bevarade bilden från Virserumsbygden som visar äldre folkligt dräktskick. Den är målad av klockaren Karl Henrik Ehrenberg och visar en begravning i Skirö 1782. Bönderna bär karolinska rockar. De närmast sörjande kvinnorna har vita huvuddukar, övriga bär bindmössor. (Bildkälla: Nordiska museet)

menterat dräktskick. De bygger i stället på allmän kunskap om dräkttradition och lokala förhållanden.

Kvinnodräkten består oftast av halvyllekjol, särk, förkläde, livstykke och sjal samt huvudbonad, ibland även tröja, mansdräkten av knä- eller långbyxor, skjorta, väst och huvudbonad, ibland också jacka (kallad tröja) eller rock. Bygdedräkterna är ofta präglade av 1900-talets idealbild av en "folkdräkt".

Synsättet på hur nytillverkade dräkter ska produceras och bäras har växlat. Märta Jörgensen ansåg att dräkterna vid behov kunde modifieras i förhållande till äldre förlagor eftersom dräkterna främst var till för att användas. Senare har många varit mer "renläriga" och förespråkade exakta kopior av bevarade original, sydda och vävda för hand.

Folkdans är mycket starkt förknippad med folkdräktsrörelsen, som upplevde en storhetstid under "gröna vågen" på 1970- och början på 1980-talen. Rune Emericks har själv sytt sin Aspelandsdräkt med gula byxor, som vid knäet slutar med ett band, gula knappar med Smålandsvapnet, linesskjorta med uppstående krage och tvärrandig väst. Till dräkten hör lång rock av kläde, "Våra lua di ha långa råcka". Kristina Sundberg bär Njutångersdräkten. (Privat bild från Hälsingehambon.)

EFTER UNNARYD, SUNNERBO OCH VÄREND har Östra härad ansetts ha det rikast dokumenterade dräktskicket i Småland. Dräktforskaren Per Gustaf Wistrand, Skirö (1852–1912), verksam vid Nordiska museet, har skrivit att Östra häradsdräkten var i bruk på 1830-talet men att "ännu på 1860-talet levde ... både män och kvinnor av gamla stammen, som klädde sig på gammalt vis". Han ansåg att dräkterna burits likartat över hela häradet och borde betraktas som häradsdräkter.

Originalen till den kvinnliga folkdräkten från Östra härad finns på Nordiska museet. Den dokumenterades 1909 och är daterad till slutet av 1700-talet. Mansdräkten från Östra härad dokumenterades 1923. Jönköpings läns hemslöjdsförening tog upp kvinnodräkten 1915. Den fick stor uppmärksamhet från 1920-talet. Vissa ändringar gjordes 1977.

Eva Kornby har studerat bouppteckningarna från Näshult 1776–1807. Där var allmogekvinnornas finkläder "en svart klänning eller en svart kjol med svart blus, i siden om de var rika, i kamlott eller kläde om de inte hade så gott ställt". Var dåtidens damer i Näshult mer styrda av modet än vad P.G. Wistrand tänkte sig? Det återstår att undersöka.

I Virserum hade Wistrand samlat in delar av en dräkt "en väst, tre olika bindmössor, en huva, ett brudförkläde, ett livstykke, en schal och en hängselsärk" som överlämnades till Nordiska museet i Stockholm år 1876. Virserum, som sedan urminnes tider årligen haft flera stora marknader, var egentligen en osannolik plats för konservativ dräkttradition. Detta tänkte man kanske inte på under första hälften av 1900-talet. Men Mimmi Bresäter och hennes man

var förstås helt klara över att Aspelandsdräkten var en osäker rekonstruktion.

Skansens klädkammare frågar på sin hemsida "Vad är en folkdräkt?" De ger svaret "kläder med lokal särprägel". Aspelandsdräkten är i dag ett levande kulturarv. Den har dokumenterade rötter i lokal dräktkultur sedan 1700-talet, i Wistrands drömmar och inventeringar för 140 år sedan, i hembygdsföreningens, museitjänstemännens och hemslöjdares arbete för 80 år sedan, i Majvor Anderssons och Gudrun Munthers efterforskningar för 40 år sedan. Och framför allt i folkdanslagens praktiska behov av en lokal dräkt.

På Reuben Hedins stora väggmålning från 1959 i Centralskolan i Virserum är Folke och Greta Jacobsson avbildade i Aspelandsdräkter. I äldre tid bars bindmössan så att håret i praktiken helt täcktes, under 1900-talet har det blivit vanligt att låta håret vara synligt.

Inger Frank & Göran Stålbom

Källor: Allmän litteratur om folkdräkter. Skriftlig redogörelse av Gösta Lindström, 1998; Virserums-Posten, 8 november 1940; Oskarshamns-Tidningen 26 juli 1955, 10 mars 1982.

Tack till Stina Olsson, Stenberga/Göteborg, Eva Kornby, Näshult och Ulla Centergren.